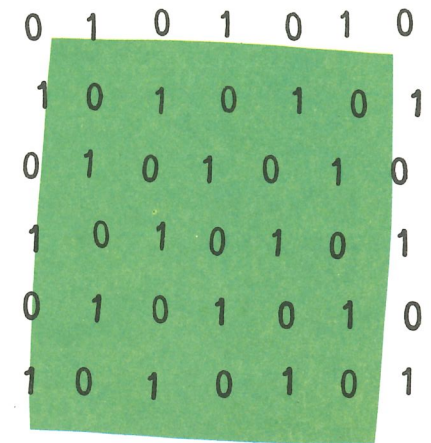

Elektro-instrumentale muziek

Karlheinz Stockhausen / Luigi Nono / Wim Laman

hylland festival

Elektro-instrumentale muziek

Wim Laman (1946)

Midas' Tomb (1986-1989)

voor sopraan, strijkkwartet en tape

Ingrid Kappelle, sopraan

Raoul Dufy Strijkkwartet:

Janet Krause (viool), Frank de Groot (viool),

Esther van Stralen (altviool),

Taco Kooistra (cello)

Luigi Nono (1924-1990)

A Pierre

Dell'azzurro silenzio, inquietum a più cori
(1985)

voor contrabasfluit, contrabasklarinet en
live electronica

Harrie Starreveld, contrabasfluit

Harry Sparnaay, contrabasklarinet

klankregie: Kees Tazelaar

techniek: Bart Mesman

pauze

Karlheinz Stockhausen (1928)

Plus Minus (1963)

voor blokfluiten en electronica

uitwerking: Michael Barker

Walter van Hauwe en Michael Barker,

blokfluiten en electronica

24 juni 1992, aanvang 20.30 uur

De IJsbreker, Amsterdam

Het concert is om ca. 22.15 uur afgelopen en
wordt rechtstreeks uitgezonden op Radio 4.
Het is verboden tijdens de uitvoering te foto-
graferen.

*Coproduktie De IJsbreker, Holland Festival,
NOS-radio. Deze produktie kwam tot stand
met steun van het Stimuleringsfonds
Nederlandse Culturele Omroepproducties.*

'Koning Midas met de ezelsoren' komt in de muziekgeschiedenis niet vaak als thema voor. De laatste opera waarin Midas, de koning van Phrygië, een rol speelt is *Die Liebe der Danaë* (1938-1940) van Richard Strauss. Het verhaal van de vaak onverstandige koning Midas is echter wel een prachtige, muzikale anekdote. De bosgod Pan beweert dat hij op zijn panfluit mooiere muziek kan voortbrengen dan Apollo op diens lier. Er ontstaat een twist tussen de twee, en de berg Tmolos wordt gevraagd het uiteindelijke oordeel te vellen. Midas wedt op Pan, waarop Apollo in toorn ontsteekt en de oren van de koning tot ezelsoren laat uitgroeien. Midas bedekt zijn hoofd met een verband en verbiedt zijn kapper ooit iemand over deze schande te vertellen. Maar dat is te veel gevraagd. De kapper kan het geheim niet voor zich houden en fluistert het in een kuiltje in de aarde. Het ruisende riet dat daar op die plaats groeit, draagt sindsdien het geheim uit.

Ik ben een bronzen meisje, ik sta op het graf van Midas. Zolang het water stroomt en grote bomen bloeien, de rijzende zon schijnt en de heldere maan, en zolang de rivieren stromen en de zee blijft deinen, zolang ik hier sta, op dit traanovergoten graf, zal ik ieder die voorbijkomt laten weten dat Midas hier begraven ligt.

Als je wilt weten wie je bent, kijk dan naar de graven, als je er langsloopt. Daarin ligt het gebeente, het fijne stof van mannen, die eens koning of tiran waren, wijze mannen, die trots waren op hun edele komaf, op hun rijkdom, hun glorie – en op de schoonheid van hun lichaam. Maar dan, nadien, blijkt dat niets van dit alles hen tegen de tijd beschermde. Alle stervelingen sterven dezelfde dood. Kijk naar hen – en weet wat jezelf bent.

Menander, ca. 343-293 v.Chr.

Luigi Nono (1924-1990), een van de centrale componisten in dit Holland Festival, schreef de laatste tien jaar van zijn leven muziek die velen voor vragen stelde. Het zeer gedetailleerde klankonderzoek, dat Nono voornamelijk in de elektronische studio van de Südwestfunk in Freiburg deed, leverde muziek op die haar weerga niet kent en zich vaak beweegt op de grens van het fysiek hoorbare. Nono, talloze malen gemakshalve afgeschilderd als een communistisch componist, gaf ermee aan dat zijn zoektocht naar een betere wereld los stond van een politieke ideologie. De moderne mens, aldus Nono, moet zich opnieuw op enkele fundamentele maatschappelijke waarden oriënteren door in de eerste plaats zijn eigen mogelijkheden serieus te nemen. Ook in de muziek van Nono moet de luisteraar zich letterlijk oriënteren in een onbekende klankwereld. *A Pierre* werd geschreven voor de zestigste verjaardag van Pierre Boulez. Hieronder volgt de toelichting van Nono zelf.

AAN PIERRE

Le mur murant Paris rend
Paris murmurant
(‘De muur die Parijs ommuurt
doet Parijs murmureren’)
Claude-Nicolas Ledoux

Zeer steile, zeer smalle, scherphoekige treden van de wenteltrap om de ruimte van Pierre te bereiken (1952) op de daken onder de blauwe hemel (louter toeval? ik herinner het me goed) van Parijs – (‘les 2 Structures pour piano’) zwigende technologische (ircamiaanse*) labyrinten om te komen aan – op te stijgen naar het verruimende licht van Pierre op de reële utopische helderziendheid van Parijs (1984?) andere ‘herinnering’ aan visionaire helderheid (niet bepaald blauw) van scène-foto’s uit de film *Vaarwel aan Matjora* van Elen Klimov –

Niet alleen herinneringen, niet alleen verre weerklinken, ‘niet over gisteren praten’ (W. Benjamin). Vandaag de voortdurende mogelijke vernieuwing –

* Van IRCAM (Institut de Recherche et Coordination Acoustique/Musique), te Parijs.

Ook de stilte weten te beluisteren
niet in één enkele luistermogelijkheid –
In de stilte de anderen HET ANDERE beluisteren

De oneindige ademtochten – gevoelens – gedachten – ‘murmurerende’ tragedies van Pierre in het
manifest van de 121 van J.P. Sartre
verontrustende brahmsiaanse zwervers van Baden-Baden
van de utopische visionariteit – doordringend – lichtend

in de toekomst
in het heden

vol van herinnering van ontdekking

van verlichting
van gisteren

Ogen – ruimten van ‘gevoelsmatige affiniteit’ met
A. Artaud, verlevendigd door de zon, en ook,
volgens de astrofysische wijsheden, zoals in de
kathedraal van Chartres.

Luigi Nono
Berlijn, 10-5-87

Stockhausen – Plus Minus

Karlheinz Stockhausen heeft van zijn muzikale produktie een minutieuze documentatie
aangelegd in zijn *Texte zur Musik*, waarvan tot nu toe zes kloeke delen zijn verschenen.
Ook in zijn partituren is hij vaak zeer gedetailleerd: in sommige gevallen bemoeit hij
zich zelfs met het aantal te houden repetities en de tijdens het concert te dragen kle-
ding. Deze nauwgezetheid lijkt afwezig in het geval van *Plus Minus*, waarvan de onder-
titel een grote mate van vrijheid suggereert: ‘2 x 7 pagina’s voor nadere uitwerking’. Op
het moment echter dat iemand probeert de schetspartituur van *Plus Minus* in muziek
om te zetten wordt hij geconfronteerd met een heel ander soort vrijheid dan hij zou ver-
wachten: de vrijheid om zelf beperkingen te bedenken. Stockhausen geeft slechts een
aantal spelregels en laat beslissingen over verloop, structuur en klankontwerp over aan
de musici. Sterker nog: Stockhausen hoopt het stuk bij beluistering ‘nauwelijks nog als
een eigen werk te kunnen herkennen’.

Stockhausen ontwikkelde het idee voor *Plus Minus* in 1963, als lesmateriaal bij een

compositie cursus aan de Kölner Schule für neue Musik. De partituur zou een samenvat-
ting worden van de compositorische wetmatigheden die Stockhausen in eigen werk in
de loop der jaren had ontwikkeld. Dat resulteerde niet in een twintigste-eeuwse compo-
sitioneleer, maar in een verzameling formules, die weer de basis werd voor nadere uit-
werking door andere componisten en uitvoerenden. Voor de invulling van de grafisch
weergegeven formules geeft Stockhausen enkele klankbouwstenen: zeven muzikale
‘families’ met specifieke harmonische eigenschappen en voldoende karakterverschillen
om door de luisteraar van elkaar te kunnen worden onderscheiden. De klankkleur van
deze families (de keuze van instrumenten) wordt bepaald door de uitvoerenden, evenals
hun lotgevallen tijdens het stuk. De families mogen in de loop van het stuk ‘groeien’ en
‘krimpen’ ofte wel gaan overheersen en in de achtergrond verdwijnen. Als een klank-
familie zodanig inkrimpt dat er helemaal niets (althans niets hoorbaars) overblijft, dan
sterft ze uit en komt in het stuk verder niet voor. Wanneer een familie de maximaal toe-
gestane intensiteit bereikt, verandert haar klank van karakter en verliest ze haar her-
kenbaarheid. Alle keuzes dienaangaande worden gemaakt door de uitvoerenden.

Plus Minus is als een blauwdruk voor een reis waarvan de uiteindelijke route geheel
door de musici wordt bepaald. Zij kunnen besluiten een klankfamilie te laten uitsterven
of van karakter te laten veranderen; ze kunnen het stuk elke willekeurige tijdsduur
meegeven, elk willekeurig spanningsverloop. Het stuk is als het ware *biologisch* van op-
zet: de klankfamilies leiden een eigen leven, ze kunnen zich vertakken maar ook uit-
sterven. In alle gevallen worden de uitvoerenden voortdurend geconfronteerd met de
gevolgen van hun eigen keuzes. Elke versie is een mogelijke visie op muziek, zou men
ten slotte al redenerend kunnen zeggen.

In 1964 maakten de pianisten Cornelius Cardew en Frederic Rzewski een versie van
Plus Minus voor twee piano’s, transistorradio en harmonium. Later zijn interpretaties
gemaakt voor zulke uiteenlopende bezettingen als kinderkoor en blokfluiten; drie har-
pen en twee piano’s; twee slagwerkers; koor en kamerorkest.

In 1985 werkte Michael Barker *Plus Minus* uit tot een partituur voor band en blokfluit.
Bij het realiseren van deze nieuwe versie, die vanavond wordt uitgevoerd, heeft hij zich
voorgenomen te onderzoeken wat er gebeurt als één van de klankfamilies vrij snel uit-
sterft en er één regelmatig van karakter verandert. Hij heeft het stuk een ‘biologische’
spanningsboog meegegeven: nog voor het midden is er een hoogtepunt, dan loopt de

spanning tot aan het eind terug naar nul. Het is nu aan het publiek om de lotgevallen van de verschillende klankfamilies te volgen – wat overigens nooit in zijn geheel zal lukken. Ook het publiek zal keuzes moeten maken en zich moeten concentreren op één of enkele klankfamilies, en moeten accepteren dat het andere uit het oog verliest. De individuele luisteraar speelt dus ook een rol in het bepalen van de structuur van het stuk. Iedereen kan er weer een ander verhaal in horen.

En zo blijkt dat de vrijheid die Stockhausen in deze partituur de uitvoerenden laat een paradoxale is. *Plus Minus* geeft musici een kans zelf aan een open vorm een muzikale inhoud te geven, maar is daardoor niet minder beperkend dan een partituur waarin alle noten zijn uitgeschreven. Iedereen die zich aan dit avontuur waagt, is immers gedwongen stelling te nemen in de compositorische problematiek en deze muzikaal vorm te geven. *Plus Minus* is een blauwdruk van het componeren waarmee nog veel componisten in de toekomst zich zullen kunnen verstaan.

Enkele technische details van Plus Minus

De partituur van *Plus Minus* bestaat uit veertien ongenummerde pagina's. Zeven ervan bevatten elk zeven akkoordstapelingsen waaruit de zogenaamde 'Zentralklänge' kunnen worden gekozen, en zes melodische fragmenten, het materiaal voor de 'Nebennote'. De derde categorie klanken, de 'Akzidenzien', mag door de musici zelf verzonnen worden. De andere zeven pagina's bevatten grafisch weergegeven muzikale 'gebeurtenissen', die bestaan uit combinaties van de drie mogelijke klanken. Van elke gebeurtenis is vastgelegd met welke intensiteit de hoofdklank wordt ingezet, of er 'Akzidenzien' in voorkomen (en zo ja, voor of na de hoofdklank), of de hoofdklank ook nog tijdens de volgende gebeurtenis ook te horen is, enzovoort. De tijdsduur van een gebeurtenis wordt door de musici bepaald (in dit geval is die tien seconden) en tevens de route die van pagina naar pagina leidt. De intensiteit van de verschillende hoofdklanken wordt aangegeven op een schaal van +13 tot -13. Bij +13 verandert de klank van karakter, bij -13 sterft ze uit en komt niet meer terug. Sommige gebeurtenissen zijn leeg (stilte), terwijl de gebeurtenissen waarin een uitgestorven klank voorkomt, worden overgeslagen. Michael Barker realiseert de hoofdklanken met behulp van electronica en blokfluiten; Walter van Hauwe realiseert de 'Akzidenzien' op blokfluiten.

biografieën

Ingrid Kappelle

De sopraan Ingrid Constance Kappelle studeerde piano aan het Conservatorium van Groningen en na 1982 zang bij Mya Besselink aan het Conservatorium in Maastricht. In 1987 behaalde ze haar diploma Uitvoerend Musicus cum laude. Ingrid Kappelle was finaliste van het Internationaal Vocalisten Concours in Den Bosch en ontving de Toonkunst Vocalisten Prijs. In 1990 behaalde ze de tweede prijs in het Christina Deutekom Concours. Ze werkt regelmatig samen met het Nieuw Ensemble en studeert momenteel bij de internationaal befaamde pedagoog Re Koster.

Harrie Starreveld

Harrie Starreveld studeerde aan het Sweelinck Conservatorium bij Koos Verheul. In 1978 was hij prijswinnaar van het Internationale Gaudeamus Concours. Sindsdien geeft hij regelmatig concerten, zowel solistisch als met diverse kamer-musiekensembles. Hij is sinds 1980 docent aan het Sweelinck Conservatorium te Amsterdam.

Harry Sparnaay

Harry Sparnaay studeerde klarinet bij Ru Otto aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam. Sinds 1970 speelt hij uitsluitend nog basklarinet. In 1972 won hij de eerste prijs in het Internationale Gaudeamus Concours en hij wordt sindsdien gerekend tot de meest vooraanstaande musici ter wereld. Talloze componisten droegen werken aan hem op, waaronder Luciano Berio, Iannis Xenakis, Isang Yun, Theo Loevendie, Morton Feldman, Tristan Keuris, Ton de Leeuw en Brian Ferneyhough. Hij doceert aan de conservatoria van Amsterdam en Utrecht en is lid van de Nederlandse sectie van de ISCM.

Kees Tazelaar

Kees Tazelaar studeerde van 1981 tot 1985 aan het Instituut voor Sonologie te Utrecht. Na de verhuizing van dit instituut naar het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, vervolgde hij zijn

studie aan de Sonologie-afdeling bij onder anderen Konrad Boehmer en Dick Raaijmakers. Later studeerde hij compositie bij Jan Boerman. Naast het componeren van electronische muziek verricht Kees Tazelaar momenteel onderzoek op het gebied van de Granular Synthesis.

Bart Mesman

Bart Mesman studeerde in 1987 en 1988 Audiovisuele Techniek en Productie, en deed free-lance werk op theatergebied. Momenteel is hij als technicus verbonden aan De IJsbreker te Amsterdam.

Michael Barker

Michael Barker werd geboren in Arlington (VS). Op negenjarige leeftijd begon hij met blokfluit- en trompetles. Van 1973 tot 1977 volgde hij een opleiding blokfluit aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Bij Jan Boerman studeerde hij vervolgens compositie electronische muziek en bij Dick Raaijmakers compositorisch onderzoek en analyse. Hij treedt veelvuldig op als gastsolist en is momenteel onder andere hoofdvakdocent blokfluit aan het Koninklijk Conservatorium. Voorts is hij vertolker, arrangeur en componist van hedendaags repertoire voor blokfluit, veelal in combinatie met verschillende electronische en elektro-instrumentale media.

Walter van Hauwe

De affiniteit van Walter van Hauwe met de hedendaagse muziek kwam al in 1971 tot uiting met het experimentele blokfluit-ensemble Sour Cream (met Frans Brüggem en Kees Boeke). Deze affiniteit is in de loop der jaren alleen maar gegroeid, en hij heeft steeds meer componisten weten te stimuleren voor de blokfluit te schrijven. Mede dankzij een korte maar intensieve samenwerking met de Japanse marimba-speelster Keiko Abe heeft Walter van Hauwe zijn belangstelling voor de geïmproviseerde muziek weten te ontwikkelen, hetgeen in 1991 resulteerde in toetreding tot het Maarten Altena Ensemble.

Het Raoul Dufy Strijkkwartet
Het Raoul Dufy Strijkkwartet heeft sinds de op-
richting in 1987 een uitgebreid repertoire op-
gebouwd. Naast het uitvoeren van klassieke,
bekende werken legt het kwartet zich toe op
minder gangbaar repertoire, waaronder veel
Nederlandse composities. In het seizoen
1987/1988 debuteerde het Dufy Kwartet in het
Concertgebouw te Amsterdam, en sindsdien is
het een regelmatige verschijning op de
Nederlandse concertpodia, radio en televisie.

Wim Laman

Wim Laman werd in 1946 in Den Haag geboren
en studeerde aan het Goois Muzieklyceum. Van
1970 tot 1975 studeerde hij filosofie en muziek-
geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Leiden. In
deze periode wijdde hij zich steeds meer aan
compositie. Vanaf 1975 studeerde Wim Laman
muziekwetenschap en sonologie aan de
Rijksuniversiteit te Utrecht. Door stipendia
werd hij in die tijd in staat gesteld tijd vrij te
maken voor compositie. Wim Laman is behalve
componist programmamaker bij VPRO-radio.

de Volkskrant

Dommelsch Bier

Colofon

Dit is een uitgave van het Holland Festival.
Telefoon: 31.(0)20.627 65 66
Telefax: 31.(0)20.620 34 59
Adres: Kleine-Gartmanplantsoen 21
NL-1017 RP Amsterdam
Basisontwerp: Pieter Roozen / Mart. Warmerdam
Opmaak: Patrick Hoogenberg
DTP-apparatuur ter beschikking gesteld door
Magister Computer
Druk: Drukkerijen de Bussy Ellerman Harms bv
Toelichtingen: Johan Kolsteeg

Sponsors

Koninklijke PTT Nederland NV (hoofdsponsor)
De Volkskrant bv
Fiat Auto Nederland bv
Dommelsche Bierbrouwerij bv
BV Weekbladpers
Drukkerijen de Bussy Ellerman Harms bv
Andersen Consulting

Subsidiënten

Ministerie van WVC
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Buitenlandse Zaken
Gemeente Amsterdam
Prins Bernhard Fonds
Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele
Omroepproducties